หมอยาพื้นบ้าน: ความเชื่อการรักษาโรคโดยสมุนไพรของชุมชนบ้านส่อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

FOLK MEDICINE PRACTITIONERS: BELIEF IN HERBAL MEDICINAL TREATMENT IN BAAN SONG COMMUNITY, TALAD SUB-DISTRICT, MUANG DISTRICT, MAHASARAKHAM PROVINCE.

Received: 10 February, 2021
Revised: 25 May, 2021
Accepted: 29 May, 2021

ชลดา จัดประกอบ*, อรุณรัตน์ แซ่อู้**, สุธิมา ศรีจันทร์***
Chonlada Judprakob*, Arunrat Saeou**, Suthima Srichan***
ณัฐพล นาทันตอง****, ไกรวิทย์ นรสาร*****
Nuttapon Nathuntong****, Kraiwit Norasan*****

*อาจารย์, สาขาการแพทย์แผนไทย, วิทยาลัยนครราชสีมา
*Lecturer, Department of Thai Traditional Medicine, Nakhonratchasima College
*Email: chonlada.jud@nmc.ac.th
**อาจารย์, สาขาการแพทย์แผนไทย, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์
**Lecturer, Department of Thai Traditional Medicine, Dhurakij Pundit University
** Email: arunrat.sae@dpu.ac.th
***อาจารย์, สาขาการแพทย์แผนไทย, วิทยาลัยนครราชสีมา
***Lecturer, Department of Thai Traditional Medicine, Nakhonratchasima College
*** Email: suthima.s@nmc.ac.th
****นักวิชาการศึกษา พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กองส่งเสริมการวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
****Educators, Mahasarakham University Museum, Division of research and academic service, Mahasarakham University
****Email: nut__308spk@windowslive.com
*****นักวิชาการศึกษา พิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยมหาสารคาม กองส่งเสริมการวิจัยและบริการวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
*****Educators, Mahasarakham University Museum, Division of research and academic service, Mahasarakham University
*****Email: karnkonrawit__2536@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการรักษาโรคโดยใช้สมุนไพรพื้นบ้านและศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้ยาสมุนไพร การศึกษาครั้งนี้เป็นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูล คือ หมอยาพื้นบ้านและคนในชุมชนบ้านส่อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม จำนวน 6 ท่าน การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สำหรับการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการสอบถามและการบอกเล่าจากหมอยาพื้นบ้านในชุมชน โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสังเกตการณ์

ผลของการศึกษาพบว่า หมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่องให้การรักษาและดูแลสุขภาพของชาวชุมชนบ้านส่องและบุคคลภายนอก มีแรงบันดาลใจจากการมีบรรพบุรุษเป็นหมอยาพื้นบ้าน ความรู้ที่ใช้ในการรักษาเกิดจากการจดจำรวมไปถึงการศึกษาตำรา ในการรักษาใช้วิธีการซักประวัติร่วมกับการตรวจจับร่างกาย โดยใช้ความรู้จากตำราร่วมกับสมุนไพรและมนต์คาถา ซึ่งหมอยาพื้นบ้านมีข้อห้าม เช่น ห้ามใช้ช้อนร่วมกับผู้อื่น ไม่โลภ เป็นผู้มีจิตใจบริสุทธิ์ รวมถึงเป็นผู้ทุ่มเทความรู้ความสามารถในการรักษาคนไข้ให้ดีที่สุดประหนึ่งเหมือนคนในครอบครัวของตน หมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่องเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้ พัฒนาตำรายาให้มีความเหมาะสมในการรักษาโรค ด้วยความสัมพันธ์ของหมอยาพื้นบ้านกับชุมชนที่มีมาแต่บรรพบุรุษ ทำให้มีความผูกพันด้วยความเชื่อในจิตสำนึกและความศรัทธาที่มีมาแต่บรรพบุรุษทำให้หมอยาพื้นบ้านมีบทบาทอยู่จนถึงปัจจุบัน การศึกษาครั้งนี้จึงมีประโยชน์และองค์ความรู้เพื่อที่จะพัฒนา ปรับเปลี่ยน ประยุกต์การใช้ตัวยาสมุนไพรหรือรูปแบบการรักษาที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย

คำสำคัญ: หมอยาพื้นบ้าน การรักษาโรค สมุนไพร

Abstract

This article aimed to explore a traditional belief affecting herbal medication and studied the changing herb usage pattern. This study is qualitative research. The informant was a folk medicine practitioners residing in Baan Song community, Talad sub-district, Muang district, Mahasarakham province. The data collection was conducted through a semi-structured interview.

The findings have shown that the local medical doctor of the community was motivated by his ancestors. Knowledge in medication has been collected from generation to generation's memory and herb textbooks. The medication process started from asking the patientอs biodata and physical checking. The medication

applied herb knowledge and incantation. However, there is a taboo for the local medical doctor; for example, he could not share a spoon with other people. Additionally, he must be a fair mined and non-greedy person who is willing to cure his patient the best as he or she is a family member. The local medicine doctor is needed to be an active learner who is willing to develop herb medication. With a traditional belief through the ancestors and a long-established relationship between the local medical doctor and the community, the local medical doctor still plays a prominent role in the community. Therefore, this study may contribute a body of knowledge in herb medication, and local medication's changing method.

Keywords: Folk Medicine Practitioners, Herbal Medicinal Treatment, Folk Medicine

บทนำ

การแพทย์พื้นบ้านนับเป็นส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาด้านสุขภาพของท้องถิ่น และเป็นการดูแลสุขภาพของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ โดยมีการใช้ความรู้ที่สืบทอดกันมาในชุมชนท้องถิ่นที่มีความสอดคล้องกับความคิด ความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม และทรัพยากรของท้องถิ่นนั้นๆ ตั้งแต่อดีตมาถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นบทบาทการดำรงอยู่ของการแพทย์พื้นบ้านในการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพชุมชน (กระทรวงสาธารณสุข, 2562) หมอยาพื้นบ้านเป็นบุคคลซึ่งมีความรู้ความสามารถในการส่งเสริมและดูแลสุขภาพของประชาชนในท้องถิ่น ด้วยภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยตามวัฒนธรรมของชุมชนสืบทอดต่อกันมา เป็นที่นิยมยกย่องจากชุมชนโดยมีประชาชนในหมู่บ้านและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น หมอยาพื้นบ้านสามารถให้การช่วยเหลือผู้ป่วยได้ดีทัดเทียมกับแพทย์แผนปัจจุบัน เพราะหมอยาพื้นบ้านมีชีวิตความเป็นอยู่ทางวัฒนธรรมที่ใกล้เคียงกับชาวบ้าน จึงมีความเข้าใจและสื่อสารกับคนไข้ได้ดีและเป็นกันเอง เพราะผู้ป่วยที่มารักษาต้องการหมอที่มีความเข้าใจมากกว่าหมอที่ทำการรักษาโรคได้เพียงอย่างเดียว จึงเป็นจุดสำคัญที่ชาวบ้านยอมรับและนิยมไปรักษา (ทิพย์วารี สงนอกและนนทิยา จันทร์เนตร์, 2561)

ชุมชนบ้านส่อง ปัจจุบันอยู่ในเขตการปกครองของเทศบาลเมืองมหาสารคาม แบ่งการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน คือบ้านส่องเหนือและบ้านส่องใต้ ตามประวัติศาสตร์ชุมชนจากคำบอกเล่า เล่าว่า ราว 70 ปีก่อนการตั้งเมืองมหาสารคาม ในปี 2339 มีบุคคล 5 ท่าน เดินทางมาจากเมืองสุวรรณภูมิ (อำเภอสุวรรณภูมิในปัจจุบัน) จังหวัดร้อยเอ็ด ได้เดินทางพาครอบครัวและชาวบ้านอีก 18 ครอบครัว มาตั้งหลักปักฐานอยู่บริเวณระหว่างเดิ่นคลีกับท่าสิมริมห้วยคะคาง ด้วยเห็นว่าบริเวณดังกล่าวมีพื้นที่อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งน้ำ ต่อมาราวปี 2349 เกิดการระบาดของโรคห่า ทำให้คนในหมู่บ้านทั้งหมดอพยพจากบริเวณท่าสิมริมห้วยคะคางหนีมาตั้งชุมชนใหม่บริเวณที่มีป่าหนาดเป็นจำนวนมาก เพราะว่าสรรพคุณของใบหนาดมีฤทธิ์ในการแก้ท้องร่วงและสามารถช่วยบรรเทาอาการเจ็บไข้จากโรคห่าได้ จึงตั้ง

หมู่บ้าน ณ สถานที่ดังกล่าว และให้ชื่อชุมชนใหม่ว่าบ้านเหล่าหนาด แต่ที่ตั้งบ้านในชุมชนมีพื้นที่ห่างไกลแหล่งน้ำ ผู้นำของหมู่บ้านจึงต้องอาศัยความเชื่อด้านมนต์คาถาในการหาแหล่งน้ำด้วยการไปเชิญหมอลำส่องมาทำพิธีส่องหาน้ำ โดยการเสี่ยงไข่หาน้ำ หากไข่ที่เสี่ยงแตกบริเวณที่แห่งใดบริเวณนั้นจะมีน้ำ หมอส่องจึงทำพิธีส่องหาเรื่อยมาจนถึงบริเวณดอนปู่ตาปัจจุบันจึงได้พากันขุดลงไป แต่ก็ไม่มีน้ำออกมา หมอลำส่องจึงให้ไปเชิญน้ำจากลำห้วยท่าแร่มา เมื่อทำพิธีเชิญน้ำมาจึงมีน้ำไหลออกจากบริเวณบ่อน้ำ ด้วยเหตุนี้เอง บ้านส่องจึงได้เปลี่ยนชื่อจากบ้านเหล่าป่าหนาดเป็นบ้านส่องมาจนถึงปัจจุบัน ด้วยเหตุที่ส่องหาน้ำเพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภค จากภูมิปัญญาในการหาที่ตั้งชุมชนเพื่อให้ปลอดภัยจากโรคระบาดมาอยู่บริเวณที่มีตัวยาในการรักษาโรค และความเชื่อพิธีกรรมในการหาน้ำของคนในชุมชนบ้านส่องในอดีต จะเห็นได้ว่าวิถีของชุมชนในอดีตมีความผูกพันกับความเชื่อและตัวยาที่เกิดขึ้นในธรรมชาติ จึงเป็นสาเหตุในการที่คนบ้านส่องเมื่อมีความเจ็บไข้ได้ป่วยแล้วจะเดินทางไปหาปราชญ์ในชุมชนที่รู้เรื่องสมุนไพรในการรักษาโรคในการบอกตัวยาตรวจอาการ จนได้รับการยกย่องว่าเป็นหมอยาพื้นบ้านของชุมชน และก็ยังคงใช้การรักษาเช่นนี้เรื่อยมาจนระบบทางการแพทย์มีความเจริญกว้าหน้าคนในชุมชนก็ยังคนเลือกใช้การรักษาแบบแผนปัจจุบันกับแบบโบราณควบคู่กันไปด้วยเหตุที่การรักษาแบบปัจจุบันคือการรักษาทางกายส่วนการรักษาแบบแผนโบราณคือการเยี่ยวยาทางจิตใจ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการรักษาโรคโดยการใช้สมุนไพร
2. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้สมุนไพร

แนวคิดและวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องหมอยาพื้นบ้านในครั้งนี้จะใช้แนวคิดประกอบการศึกษาซึ่งแนวคิดที่ประกอบการวิจัยหลักคือแนวคิดเรื่องความเชื่อ ประกอบกับใช้แนวทางการวิจัยจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องดังนี้

มนุษย์กับความเชื่อในเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติดูเหมือนว่าจะไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ทั้ง ๆ ที่โลกมนุษย์ในปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านวิทยาศาสตร์ ด้านคมนาคมที่มีการติดต่อสื่อสารเชื่อมโยงถึงกันทั่วโลกด้วยพลังของโลกาภิวัตน์ และด้านสาธารณสุข แต่ถึงแม้ว่าโลกจะพัฒนาก้าวไกลเพียงใดแต่ก็ยังมีสิ่งหนึ่งที่ติดตรึงอยู่กับมนุษย์จนไม่สามารถแยกออกจากกันได้นั่นคือความเชื่อในเรื่องพลังอำนาจเหนือธรรมชาติ โดยความเชื่อทั้งหลายเหล่านี้มนุษย์ได้นำมาตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำเนินชีวิตให้มีความมั่นคงความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน ด้านความสงบสุขในสังคม ด้านการทำมาหากินและการประกอบอาชีพ และด้านสุขภาพการสาธารณสุขเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งนับตั้งแต่อดีตตราบจนถึงปัจจุบันการสร้างพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในโลกทัศน์ความเชื่อเรื่องผีหรืออำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ยังคงมีหลงเหลืออยู่ในทุกอณูของคนในภาคอีสาน อันเนื่องมาจากความเชื่อนี้ผูกพันอย่างแนบแน่นกับวิถี

การดำเนินชีวิต ความเป็นอยู่ ในการการสืบทอดความรู้ทางภูมิปัญญาในการรักษาสุขภาพเป็นการที่ได้รับการถ่ายทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ ถึงแม้ว่าปัจจุบันระบบการแพทย์แผนใหม่จะก้าวหน้าด้วยเทคโนโลยีทางด้านการรักษาสุขภาพเพียงใดก็ตามแต่ก็ไม่สามารถเข้าถึงพื้นที่ความเชื่อด้านการรักษาสุขภาพทางด้านจิตใจของคนอีสาน (เบญจภัคค์ เจริญมหาวิทย์, 2563) ความเชื่อ คือ การยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ สังคมมนุษย์ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านั้นเรียกว่าความเชื่อ ฉะนั้นความเชื่อจึงมีขอบเขตกว้างขวางมากไม่เพียงแต่จะหมายถึงความเชื่อในเรื่องดวงวิญญาณทั้งหลาย ภูตผี คาถาอาคม โชคลาง ไสยเวทย์ต่างๆ ยังรวมไปถึงปรากฏการณ์ธรรมชาติที่มนุษย์ยอมรับนับถือ เช่น ต้นไม้ ต้นโพธิ์ ป่าเขา (ธวัช ปุณโณทก, 2528)

ความเชื่อ คือ ความรู้สึกที่คล้อยตาม หรือเห็นด้วย หรือเห็นเป็นจริงเช่นนั้น ด้วยความเชื่อของมนุษย์ส่วนมากเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เมื่อสิ่งที่เกิดขึ้นนั้นมีผลต่อวิถีชีวิตมนุษย์ทั้งในทางให้คุณประโยชน์และให้โทษ แล้วมนุษย์ไม่สามารถค้นหาสาเหตุมาอธิบายหรือไม่สามารถค้นพบคำตอบในสิ่งที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติได้ ทำให้เกิดความหวาดกลัวธรรมชาติ จึงพยายามสร้างจินตนาการเพื่อจะได้นำมาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจด้วยพฤติกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความเชื่อนั้น ๆ โดยความเชื่อเหล่านั้นได้ปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษถึงรุ่นลูกหลาน ความเชื่อเหล่านั้น ถ้าหากมีนำไปปฏิบัติสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องและยาวนาน ก็จะกลายเป็นพิธีกรรมตามความเชื่อ และจะถูกนำมากล่าวอ้าง ในที่สุดจะค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนไปเป็นพิธีกรรมประเพณี และธรรมเนียมปฏิบัติที่หลากหลายจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนั้น ความหมายของความเชื่อ น่าจะมีความหมายถึง “สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มนุษย์ได้ให้การยอมรับนับถือทั้งที่มีให้เห็นปรากฏเป็นตัวเป็นตนมีอยู่จริงหรือไม่ปรากฏเป็นตัวตน และการยอมรับนับถือนี้อาจจะมีหลักฐานที่สามารถพิสูจน์ได้หรืออาจจะไม่มีหลักฐานที่จะพิสูจน์ให้เห็นเป็นจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นเลยก็ได้” (กระทรวงวัฒนธรรม, 2552)

การประกอบพิธีกรรมการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านเป็นการนำคติชนมาใช้ในบริบทของการสื่อสารการแสดงรูปแบบหนึ่งซึ่งเป็นแนวทางการศึกษาที่ให้ความสำคัญได้แก่ คติชนในฐานะเหตุการณ์และการสังสรรค์สัมพันธ์ในรูปแบบการแสดงที่มีการสื่อความหมายมีการใช้ถ้อยคำเป็นสัญลักษณ์ โดยสาระความหมายและความเป็นตัวเป็นตนของคติชนอยู่ที่เหตุการณ์การสื่อความหมายและข่ายของการสื่อความหมายในสังคม นอกจากนี้ การประกอบพิธีกรรมรักษาโรคของหมอพื้นบ้านยังน่าสนใจ ในแง่สัญลักษณ์ในพิธีกรรม ซึ่งในมุมมองของหมอพื้นบ้านการประกอบพิธีกรรมรักษาโรคถือเป็นการช่วยเหลือผู้ป่วยซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นเครือญาติหรือญาติมิตรในชุมชน เป็นการแสดงน้ำใจ อีกทั้งยังถือว่าเป็นการทำบุญกุศลเพราะได้ช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน โดยการรักษาจะไม่ได้คิดค่ารักษาแต่จะคิดเพียงค่าครูจำนวนเล็กน้อย ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของหมอพื้นบ้านทุกคน อีกทั้งพิธีกรรมยังมีการลงคาถาเพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ การสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน และการสืบทอดความเชื่ออีกด้วย (ปานวาด มากนวล, 2557)

หมอยาพื้นบ้าน เป็นการดูแลสุขภาพชุมชนแบบพื้นบ้านที่คู่กับสังคมไทย ซึ่งมีความหลากหลายเป็นเอกลักษณ์ที่แตกต่างกันในแต่ละสังคม วัฒนธรรม และกลุ่มชาติพันธุ์ และรูปแบบการรักษาทั้งการใช้ยาสมุนไพร การนวด การเป่า ตลอดจนการรักษาโดยทางจิตใจโดยใช้พิธีกรรมหรือคาถาต่าง ๆ สามารถตอบสนองความต้องการทางด้านการรักษาสุขภาพ และความเจ็บป่วยของประชาชนได้เป็นอย่างดี (อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากูล, 2548)

การรักษาโดยสมุนไพรส่วนใหญ่ได้รับการถ่ายทอดองค์ความรู้จากบรรพบุรุษ ทั้งนี้มีการสืบทอดความรู้หลากหลายวิธีด้วยกัน วิธีที่ใช้ในการสืบทอดมากที่สุดคือการจดจำจากการติดตามบรรพบุรุษที่ไปให้การรักษาชาวบ้านในชุมชน รวมถึงการจดบันทึกและการศึกษาด้วยตนเองสำหรับการวินิจฉัยอาการของคนไข้ส่วนใหญ่จะใช้วิธีการตรวจร่างกาย ซักประวัติ หลังจากนั้นจึงให้การรักษาด้วยสมุนไพรซึ่งมีอยู่หลายรูปแบบ จากงานวิจัยของ กรุณา จันทุม พบว่า สมุนไพรอย่างเดียวมากที่สุด รองลงมาคือใช้สมุนไพรร่วมกับเวทมนต์ และใช้สมุนไพรร่วมกับไสยศาสตร์โหราศาสตร์ (กรุณา จันทุม, 2561)

รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสมุนไพรจังหวัดมหาสารคาม พบว่า สภาพภูมิปัญญาหมอพื้นบ้านสมุนไพร มีรากฐานมาจากการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษด้านการเรียนรู้และสั่งสมประสบการณ์ซึ่งใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและคาถาตามความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันออกไป โดยการนำพืชสมุนไพรที่สำคัญในท้องถิ่นที่มีสรรพคุณมาผ่านกระบวนการที่เรียบง่ายไม่ซับซ้อน อีกทั้งยังมีการให้รูปแบบยาในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อแก้อาการหรือรักษาโรคทางกายและใช้คาถาเพื่อการรักษาโรคทางใจ ประกอบด้วยยาฝน ยาต้ม ยาลูกกลอน และยาทา (ทิพพา ลุนเผ่, วัชรินทร์ สุทธิศัย, และเสาวลักษณ์ นิกรพิทยา, 2562)

นอกจาการรักษาที่สืบทอดต่อกันมาหมอยาพื้นบ้านยังต้องมีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน อีกทั้งต้องเลือกวิธีการรักษาให้เหมาะกับสาเหตุของผู้ป่วยแต่ละคน ประกอบกับมีการผสมผสานแนวคิดเชื่อมโยงกันระหว่างธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ ในกระบวนการรักษาความเจ็บป่วยของผู้คนจะใช้ทรัพยากรจากในชุมชน ความเชื่อพิธีกรรมภายในชุมชนเป็นหลักในการรักษา เช่น การใช้ยาสมุนไพรผสมผสานกับวิธีเป่ามนต์คาถา (สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์, พนม สุขจันทร์, จารุวรรณ ประดับแสง, และสมนึก ลิ้มเจริญ, 2556)

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูล คือ หมอยาพื้นบ้าน ชุมชนบ้านส่องและคนในชุมชนบ้านส่อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์โดยใช้เครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สำหรับการเข้าถึงกลุ่มผู้ให้ข้อมูลใช้วิธีการสอบถามและการบอกเล่าจากหมอยาพื้นบ้านในชุมชน โดยเป็นการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการและการสังเกตการณ์ เนื่องจากเพื่อให้การพูดคุยเกิดความเป็นกันเอง ไม่เคร่งครัดในขั้นตอน อีกทั้งยังลดความตึงเครียดของผู้ถูกสัมภาษณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกและตรงประเด็นมากยิ่งขึ้น

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ของผู้วิจัยจำนวน 3 คน ประกอบด้วยผู้วิจัยสายทางแพทย์แผนไทย 1 ท่าน และ ผู้วิจัยสายมนุษยศาสตร์ 2 ท่าน ทำการสัมภาษณ์โดยผู้ให้สัมภาษณ์ยินยอมให้ข้อมูล ซึ่งมีการสัมภาษณ์ประกอบด้วยหมอยาพื้นบ้าน 6 คน ได้แก่ 1) นายเจิมพงศ์ ลินทรึก อายุ 72 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2564 เวลา 13.00-15.30 น. 2) นางวัลภา ลินทรึก อายุ 70 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 6 กุมภาพันธ์ 2564 เวลา 13.00-15.30 น. 3) นางสุนันทา แสงอ่อน อายุ 65 ปี สัมภาษณ์ วันที่ 30 มกราคม 2564 เวลา 13.00-13.50 น. 4) นายจำเริญ วงศ์ชาลี อายุ 69 ปี สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2564 เวลา 14.00-14.40 น. 5) นางบุญเย็น ศรีสารคาม อายุ 59 ปี สัมภาษณ์วันที่ 30 มกราคม 2564 เวลา 08.40-09.40 น. และ 6) นายปรีชา มาจันทร์ อายุ 78 สัมภาษณ์วันที่ 31 มกราคม 2564 เวลา 09.40-10.40 น.

การสัมภาษณ์เชิงลึก คือ การลงพื้นที่สัมภาษณ์หมอยาพื้นบ้านและประชาชนในชุมชนบ้านส่อง โดยมีประเด็นการสัมภาษณ์ ประกอบด้วย 2 ประเด็น ได้แก่ ความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการรักษาโรคโดยการใช้สมุนไพร และผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้สมุนไพร

นอกจากนี้การศึกษายังได้ใช้ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) โดยผู้วิจัยได้ทำการเฝ้าสังเกตการณ์ การรักษาโรคระหว่างหมอยาพื้นบ้านและผู้ป่วยที่มาทำการรักษา โดยเริ่มจากการสอบถามอาการ การวินิจฉัยของหมอยาพื้นบ้าน การรักษาทุกขั้นตอนและการเตรียมยาให้ผู้ป่วยกลับไปรักษาตัว ณ ที่พักอาศัย มีวัตถุประสงค์เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการสัมภาษณ์เชิงลึกและสังเคราะห์ผลการศึกษาต่อไป

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ผลศึกษาความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการรักษาโรคโดยการใช้สมุนไพร

<u>ผลการสัมภาษณ์เชิงลึก</u>

หมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่อง ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีชื่อว่านายเจิมพงศ์ รินทรึก อายุ 72 ปี เริ่มต้นการเป็นหมอยาด้วยการได้เข้ามาอยู่ในครอบครัวของภรรยาซึ่งบิดาของภรรยาเป็นหมอยาพื้นบ้านที่รักษาคนป่วยทั้งในชุมชนและจากนอกชุมชน จากการได้เห็นถึงจำนวนผู้คนที่เข้ามารับการรักษาที่มีจำนวนมากประกอบกับการเข้ามาช่วยงานในการดูแลรักษาผู้ป่วย จึงทำให้ตัดสินใจที่จะสืบทอดการรักษาโรคด้วยสมุนไพรต่อจากบิดาของภรรยา โดยการเข้ามาเป็นผู้ช่วยในการหาสมุนไพรในการรักษาโรค การฝนตัวยาเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการรักษาผู้ป่วย ผลของการได้ดูและได้สัมผัสทำให้เกิดการเรียนรู้วิธีการในการรักษา จดจำตัวยาที่ใช้ในการรักษา เหตุนี้เองที่ทำให้คุณตาเจิมพงศ์ได้รับความไว้วางใจจากบิดาภรรยา ในการรับช่วงต่อจากตนในการเป็นหมอยาเพื่อรักษาผู้ป่วยในรุ่นต่อมา

ความเชื่อเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ที่มีการยึดถือสืบต่อกันมา เมื่อมนุษย์มีความเชื่อในสิ่งใดแล้ว ไม่ว่าสิ่งนั้น จะพิสูจน์ได้หรือไม่ได้ก็ตาม ความเชื่อของคนในท้องถิ่นได้รับการ

ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นจนเกิดเป็นวัฒนธรรมชุมชนและ มีอิทธิพลต่อมนุษย์อย่างมาก (จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร, 2528) เพราะความเชื่อเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติย่อมมีอิทธิพลกับชีวิตมนุษย์ ความเชื่อลักษณะนี้หมายถึงความเชื่อในพลังอำนาจที่จะบันดาลให้เกิดพลังเปลี่ยนแปลง ซึ่งการรักษาโรคด้วยสมุนไพรแบบโบราณนั้นไม่สามารถตัดขาดจากความเชื่อได้ทั้งความเชื่อของหมอยาสมุนไพร และความเชื่อของผู้มารักษาโรคด้วยสมุนไพร ดังที่ ธวัช ปุณโณทก ได้กล่าวไว้ว่าการยอมรับอันเกิดอยู่ในจิตสำนึกของมนุษย์ต่อพลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่เป็นผลดีหรือผลร้ายต่อมนุษย์ สังคมมนุษย์ แม้ว่าพลังอำนาจเหนือธรรมชาติเหล่านั้นไม่สามารถที่จะพิสูจน์ได้ว่าเป็นความจริง แต่มนุษย์ในสังคมหนึ่งยอมรับและให้ความเคารพเกรงกลัวสิ่งเหล่านั้นเรียกว่าความเชื่อ (ธวัช ปุณโณทก, 2528)

การเป็นหมอยาพื้นบ้านมีความเชื่อที่เป็นตัวยาสำคัญอยู่สองประการ ประการแรกคือความเชื่อเรื่องยาสมุนไพร ซึ่งสมุนไพรเหล่านี้สามารถหาได้ในป่าภายในท้องถิ่นของจังหวัดมหาสารคาม การเป็นหมอยาสมุนไพรต้องเดินทางไปหาพืชสมุนไพรตามตำรา ซึ่งพืชสมุนไพรที่ใช้ส่วนมากอยู่ในพื้นที่ของป่า หมอยาเชื่อว่าป่าแต่ละแห่งมีผู้ดูแลรักษาฉะนั้นก่อนเข้าป่าหมอยาจึงต้องทำพิธีบอกกล่าวผู้ดูแลป่าก่อนเข้าไปเก็บสมุนไพร นอกจากความเชื่อเรื่อง เจ้าของป่าแล้วการเดินทางเข้าไปเก็บสมุนไพรสามารถทำได้เฉพาะวันอังคารถึงวันอาทิตย์เท่านั้น ส่วนวันจันทร์เป็นวันต้องห้ามสำหรับหมอยาของชุมชนบ้านส่อง เพราะตามตำราบอกว่าเป็นวันที่ธาตุอ่อน และวันที่ต้องห้ามในการเก็บสมุนไพรอีกวันหนึ่งคือ ต้องไม่เป็นวันแรม 14 ค่ำ ซึ่งภาษาท้องถิ่นเรียกว่า วันดับ เพราะมีความเชื่อว่าสมุนไพรที่ไปเก็บจะสูญพันธุ์หรือไม่เกิดอีกเลย และจะส่งผลให้ไม่สามารถเก็บยาสมุนไพรครั้งต่อไปได้อีก อีกทั้งยังต้องไม่ให้เงาของผู้เก็บสมุนไพรบังต้นสมุนไพรในขณะที่เก็บตัวยา เช่น หากไปตอนเช้าให้หันหน้าไปทางทิศตะวันออกขณะเก็บ หากไปช่วงบ่ายให้หันหน้าไปทางทิศตะวันตก การขุดตัวยาจะต้องขุดให้ถึงราก เมื่อถึงรากแล้วจะต้องดึงขึ้นมาครั้งเดียวเท่านั้น และจะมีการบริกรรมคาถาตามตำรา จากนั้นจึงเก็บตัวยาเข้าในย่าม ตัวยาสำคัญที่หมอยาสมุนไพรชุมชนบ้านส่องใช้คือปลาไหลเผือก ซึ่งใช้ในการขับนิ่ว ขับปัสสาวะ ซึ่งแตกต่างจากที่อื่นที่ใช้รักษาโรคปวดเมื่อยตามร่างกาย

ประการที่สองความเชื่อเรื่องมนต์คาถา นอกจากการเก็บตัวยาที่ต้องใช้คาถาตามตำราแล้ว ในการรักษาโรคแต่ละครั้งหมอยาพื้นบ้านก็มีมนต์คาถาที่เป็นสิ่งควบคู่กันกับสมุนไพรที่ใช้ในการรักษา โดยก่อนการรักษาโรคผู้มารักษาต้องมีการยกเครื่องบูชาซึ่งประกอบด้วย “เหล้าก้องไข่หน่วย ซิ่นผืน แพรวา กวยน้อย 4 อย่าง เงินอีก 6 บาท” (ภาษาอีสาน) แปลว่า เหล้าหนึ่งขวด ไข่หนึ่งฟอง ผ้าถุงหนึ่งผืน ผ้าแพรยาวหนึ่งวา กรวยใส่ดอกไม้ หมาก พลู บุหรี่ และเงินหกบาท เป็นเครื่องบูชาก่อนรักษา จากนั้นจะทำการตรวจโดยการถามที่อยู่ อาหาร น้ำดื่ม อาการโดยรวม แล้วจับชีพจรตรงข้อมือและต้นคอพร้อมกัน จากนั้นตรวจบริเวณท้องเพื่อวินิจฉัยโรค จากการสัมภาษณ์พบว่าหมอยาพื้นบ้านต้องเป็นผู้มีความรอบรู้เรื่องท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งจะทำให้สามารถวิเคราะห์เรื่องอาหาร น้ำดื่ม เนื่องจากสิ่งเหล่านี้สามารถทำให้เกิดโรคได้ เช่น ชุมชนไหนตั้งอยู่บริเวณแหล่งน้ำเค็มอาจส่งผลต่อไต แหล่งไหนน้ำไม่สะอาดอาจมีโอกาสในเกิดโรคนิ่ว เป็นต้น เมื่อวิเคราะห์และวินิจฉัยโรคแล้ว หมอยาพื้นบ้านจะทำการจัดยาโดย

การนำตัวยามาฝนใส่น้ำดื่มเพื่อให้ผู้ป่วยดื่ม เมื่อขณะฝนยาก็จะทำการบริกรรมคาถาของแต่ละโรคซึ่งจะมีคาถาที่แตกต่างกันออกไป หลังจากนั้นจะให้คนไข้นำตัวยาไปฝนรับประทานที่บ้านอีก หากหายเป็นปกติหรืออาการดีขึ้นต้องกลับมายกเครื่องบูชาอีกครั้งหนึ่งเพื่อเป็นการขอบคุณ แต่ภายหลังผู้ป่วยบางคนไม่ค่อยยกเครื่องบูชาเพราะมีขั้นตอนที่ยุ่งยากและบางท่านต้องเดินทางมาไกลจึงไม่สามารถหาเครื่องบูชาได้ ทำให้ไม่มีการยกเครื่องบูชายกเว้นกรณีที่อาการของผู้ป่วยสาหัส การรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่องนอกจากจะรักษาคนในชุมชน คนจากภายนอกชุมชนที่เดินทางมารักษาที่บ้านแล้ว ยังมีการเดินทางไปรักษานอกสถานที่ ซึ่งถูกเชื้อเชิญโดยญาติของผู้ป่วยที่เดินทางมาที่บ้านและบอกอาการของผู้ป่วยที่จะรักษา โดยผู้ป่วยนั้นส่วนมากจะไม่สามารถเดินทางมาเองได้ หมอยาพื้นบ้านบ้านส่องเป็นบุคคลที่มีความเมตตาจึงเดินทางไปรักษาให้ถึงที่บ้านและจัดเตรียมยาให้ด้วย ซึ่งหมอยาพื้นบ้านจะเดินทางด้วยรถจักรยานยนต์เพื่อไปรักษาพื้นที่ต่าง ๆ เช่น มุกดาหาร อุดรธานี กาฬสินธุ์ บึงกาฬ เป็นต้น จากการชื่อเสียงของหมอยาพื้นบ้านผู้นี้ ทำให้ชาวบ้านที่ทราบข่าวเดินทางมารวมตัวกันในสถานที่ที่หมอยาพื้นบ้านเดินทางไปเพื่อจะมารักษาโรค จากการสัมภาษณ์คนในชุมชนที่เคยรักษากล่าวว่า “หลังจากมีอาการเจ็บป่วยจึงเดินทางไปพบแพทย์แผนปัจจุบัน พอรักษาด้วยการทานยาแล้วไม่หายเป็นปกติ จึงไปหาหมอยาพื้นบ้านได้ตรวจอาการได้รับยาสมุนไพรมาทาน อาการเริ่มดีขึ้น ไม่แน่ใจว่าเป็นเพราะยาสมุนไพรหรือเพราะยาแผนปัจจุบัน แต่สิ่งที่ได้จากหมอยาสมุนไพรแน่ๆ คือกำลังใจและความใกล้ชิดเสมือนคนในครอบครัว”

การรักษาโรคต่าง ๆ ยังมีข้อห้ามหรือที่ภาษาอีสานเรียกว่า ข้อขะลำ ที่ต้องถือปฏิบัติตามอย่าง 1. ไม่ใช้ช้อนกินข้าวร่วมกับผู้อื่น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ของรักษาหรือมนต์ที่ใช้รักษาโรคให้คนไข้เสื่อมถอยลง 2. ต้องเป็นผู้ที่รักษาคนไข้ด้วยใจอันบริสุทธิ์ไม่หวังผลตอบแทนหรือเรียกร้องเอาเงินจากผู้ที่มารักษา 3. ต้องทุ่มเทความรู้ความสามารถในการักษาคนไข้ด้วยคิดว่าคนไข้เป็นคนในครอบครัวของตน 4. ต้องไม่ทาแป้ง หรือเครื่องหอม บนร่างกายเลย ด้วยเหตุผลในการปรุงยาซึ่งอาจจะทำให้ยามีความผิดเพี้ยนไปจากตำรา จะเห็นได้ว่าข้อห้ามต่าง ๆ ที่หมอยาพื้นบ้านต้องปฏิบัตินั้นเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการรักษาคนไข้ในภายหน้าทั้งสิ้น อาจจะกล่าวได้ว่า หมอยาพื้นบ้านเป็นผู้ที่ยอมเสียสละตนเองเพื่อทำให้ผู้อื่นมีสุขภาพร่างกายที่แข็งแรงและได้อยู่กับครอบครัวอย่างมีความสุข

จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบันคือเหตุการณ์การแพร่ระบาดไวรัสโคโรนา 2019 หรือ โควิด 19 ทำให้ไม่สามารถใช้วิธีการวินิจฉัยและการรักษาอย่างที่เคยกระทำ คือคนไข้ต้องเดินทางมาหาหมอยาพื้นบ้าน เพื่อที่จะให้หมอซักถามอาการ ตรวจดูชีพจร และตรวจบริเวณท้อง เนื่องจากมาตรการความปลอดภัยของจังหวัด ความปลอดภัยของหมอยาพื้นบ้านรวมถึงตัวของคนไข้เอง แต่ด้วยความเชื่อต่อการักษาของหมอยาพื้นบ้านและวิธีการรักษาจึงทำให้คนไข้และหมอยาพื้นบ้านประยุกต์ใช้เทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์ คือการใช้โทรศัพท์เพื่อทำการซักประวัติและสอบถามอาการ เพื่อเป็นการวินิจฉัยโรคของคนไข้ หรือเป็นการใช้วิดีโอ Messenger เพื่อทำให้หมอและคนไข้สามารถเห็นหน้าพูดคุย และดูอาการโดยรวมของคนไข้ได้ เมื่อพูดคุยผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์แล้ว หมอยาพื้นบ้านก็จะทำการวินิจฉันโรคว่าคนไข้คนนั้น ๆ

เจ็บป่วยด้วยโรคอะไร จึงทำการเตรียมยาที่จะใช้รักษาและบริกรรมคาถาลงในตัวยา แล้วจึงทำการส่งตัวยาดังกล่าวให้แก่คนไข้ทางไปรษณีย์ ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้มีการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทางสังคม ซึ่งทำให้เกิดอุปสรรค แต่ด้วยความเชื่อ ความศรัทธาต่อการรักษาที่มีต่อหมอยาพื้นบ้านคนดังกล่าว จึงทำให้คนไข้และหมอหาวิธีในการพูดคุยเล่าอาการเพื่อได้ทำการรักษาตามแบบที่ทำให้ตนเองหายดีเป็นปกติ

ความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้นเป็นความเชื่อของหมอยาพื้นบ้านซึ่งจะมีลักษณะที่แตกต่างกันออกไปของแต่ละคน แต่ละพื้นที่ มีข้อห้ามที่แตกต่างกันไป นอกจากความเชื่อของหมอยาพื้นบ้านจะเป็นสิ่งสำคัญแล้วนั้น ความเชื่อของคนที่มารักษาโรคก็เป็นสิ่งที่ไม่เคยหายไปจากชุมชน เพราะความเชื่อสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น เช่น ความเชื่อเรื่องโรคงูสวัดต้องไปหาหมอเป่า หลังคลอดลูกต้องอยู่ไฟ เป็นต้น นอกจากยาสมุนไพรหรือการเป่าจะเป็นการรักษาโรคให้หายแล้ว ยังเป็นการรักษาเยียวยาด้านจิตใจอีกด้วย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการรักษาโรคเช่นกัน จากความเชื่อเหล่านี้จึงทำให้คนในชุมชนให้การยอมรับและนับถือเป็นวงกว้าง ประกอบกับการสืบต่อกันมารุ่นสู่รุ่น

2. ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้สมุนไพร

หมอยาพื้นบ้านส่วนมากจะปฏิบัติตามตำราอย่างเคร่งครัดเรื่องการใช้ตัวยาสมุนไพร และในกรณีของหมอยาพื้นบ้านบ้านส่องที่ศึกษานั้นมีการพัฒนาด้านการใช้ตัวยาสมุนไพร จากการเก็บข้อมูลพบว่า หมอยาพื้นบ้านมีการศึกษาตัวยาอย่างต่อเนื่องเปรียบเทียบกับสมุนไพรหรือตำรายาจากภายนอกชุมชนนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกัน หรือรูปแบบคล้ายกัน ซึ่งจะมีชื่อเรียกในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไป นอกจากนั้นแล้วยังเปรียบเทียบการใช้สรรพคุณของยาสมุนไพรที่ตัวเองใช้กับหมอยาพื้นบ้านคนอื่นใช้ว่าใช้รักษาโรคตัวเดียวกันหรือไม่ เช่น ต้นปลาไหลเผือกซึ่งเป็นตัวยาสำคัญตัวหนึ่งที่หมอยาพื้นบ้านบ้านส่องใช้รักษาขับปัสสาวะ ขับนิ่ว แต่หมอยาพื้นบ้านผู้อื่นใช้รักษาอาหารเจ็บปวดเส้นหรือปวดตามร่างกาย นอกจากนั้นแล้วยังมีการศึกษาตัวยาสำคัญของกลุ่มยาตามตำราที่ศึกษา ซึ่งมีชนิดของตัวยาจำนวนมากในการรักษาโรคใดโรคหนึ่งและมีการบรรจุในลักษณะเป็นห่อ (เรียกว่าห่อยาซูม) จากตัวยาที่มีหลากหลายชนิดทำให้หมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่องนั้นได้ศึกษาถึงสรรพคุณตัวยาที่เป็นหลักในการรักษาจนสามารถวิเคราะห์ตัวยาหลักที่ทำการรักษาโรคในแต่ละโรคได้ ทำให้ตัวยาที่ใช้ในการรักษาเหลือน้อยลงทำให้สะดวกต่อการรักษามากขึ้น อีกทั้งยังสะดวกต่อการหาตัวยาในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปเพราะป่าชุมชนเริ่มถูกทำลายมากขึ้น ตัวยาบางตัวไม่สามารถหาได้จากป่าชุมชนของตนเอง ต้องเดินทางไปหาที่ต่างถิ่นซึ่งยากลำบาก

จากการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมทั้งรูปแบบและระบบโครงสร้างทางสังคมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนจากวิถีชีวิตการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่ความสะดวกสบายทางตะวันตก จากเทคโนโลยีที่เข้ามาพัฒนาในหลากหลายด้าน ซึ่งด้านการแพทย์ตะวันตกเข้ามามีบทบาทสำคัญในการดูแลสุขภาพของประชาชนมากขึ้น ทำให้การแพทย์พื้นบ้านขาดการ

พัฒนาและสืบสานองค์ความรู้ จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้หมอยาพื้นบ้านถูกลดบทบาทลง สำหรับหมอยาพื้นบ้านบ้านส่องมีการปรับตัวและพัฒนาตามยุคสมัยเช่นเดียวกัน โดยเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ยาสมุนไพรจากการฝนยามาเป็นการบดยาเป็นผงแทน ในช่วง พ.ศ.2530 เป็นต้นมา ได้มีการนำตัวยามาบดให้เป็นผงด้วยเครื่องบดยาเพื่อให้เกิดความสะดวกในการรับประทานยามากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบยาดังกล่าว นอกจากจะอำนวยความสะดวกให้แก่หมอยาพื้นบ้านแล้ว ยังสะดวกต่อคนไข้อีกด้วย จากการเปลี่ยนแปลงรูปแบบยามาใช้รูปแบบยาผงได้รับการตอบรับมากขึ้นแต่ยังคงไว้ซึ่งคาถาที่เป่าลงตัวยาเช่นเดิม

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ส่วนที่ 1 สรุปผลศึกษาความเชื่อของคนในชุมชนที่มีผลต่อการรักษาโรคโดยการใช้สมุนไพร

ในความเชื่อของคนในชุมชนยังมีความเชื่อในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ทั้งความเชื่อเรื่องการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร การเก็บยาสมุนไพร รวมถึงการใช้สรรพคุณจากยาสมุนไพรในพื้นที่ และความเชื่อเรื่องมนต์คาถา ซึ่งต้องมีการยกเครื่องบูชาก่อนการรักษา อีกทั้งยังมี ข้อขะลำ ที่ต้องถือปฏิบัติ ที่ต้องถือปฏิบัติตามอย่าง คือ 1. ไม่ใช้ช้อนกินข้าวร่วมกับผู้อื่น เพราะเชื่อว่าจะทำให้ของรักษาหรือมนต์ที่ใช้รักษาโรคให้คนไข้เสื่อมถอยลง 2. ต้องเป็นผู้ที่รักษาคนไข้ด้วยใจอันบริสุทธิ์ไม่หวังผลตอบแทนหรือเรียกร้องเอาเงินจากผู้ที่มารักษา 3. ต้องทุ่มเทความรู้ความสามารถในการรักษาคนไข้ด้วยคิดว่าคนไข้เป็นคนในครอบครัวของตน 4. ต้องไม่ทาแป้ง หรือเครื่องหอม บนร่างกาย และในปัจจุบันยังมีความเชื่อการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร การเก็บยาสมุนไพร รวมถึงการใช้สรรพคุณจากยาสมุนไพรในพื้นที่ และความเชื่อเรื่องมนต์คาถาอยู่ แต่มีการเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง โดยการนำเทคโนโลยีมาใช้มากยิ่งขึ้นด้วยสถานการณ์ในปัจจุบัน เช่น การแพร่ระบาดโควิด 19 และความสะดวกของหมอและคนไข้ คือการใช้โทรศัพท์เพื่อทำการซักประวัติและสอบถามอาการ เพื่อเป็นการวินิจฉัยโรคของคนไข้ หรือเป็นการใช้วิดีโอ Messenger เพื่อทำให้หมอและคนไข้สามารถเห็นหน้าพูดคุย และดูอาการโดยรวมของคนไข้ได้ เพื่อวินิจฉัยและจัดยาส่งให้คนไข้ทางไปรษณีย์ต่อไป

ส่วนที่ 2 ผลการศึกษาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้สมุนไพร

หมอยาพื้นบ้านมีการศึกษาตัวยาอย่างต่อเนื่องเปรียบเทียบกับสมุนไพรหรือตำรายาจากภายนอกชุมชนนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกัน หรือรูปแบบคล้ายกัน ซึ่งจะมีชื่อเรียกในแต่ละท้องถิ่นแตกต่างกันไป นอกจากนั้นแล้วยังเปรียบเทียบการใช้สรรพคุณของยาสมุนไพรที่ตัวเองใช้กับหมอยาพื้นบ้านคนอื่น จนสามารถวิเคราะห์ตัวยาหลักที่ทำการรักษาโรคในแต่ละโรคได้ ทำให้ตัวยาที่ใช้ในการรักษาเหลือน้อยลงทำให้สะดวกต่อการรักษามากขึ้น โดยสมัยก่อนการนำยามาใช้ในรูปแบบของยาห่อและนำมาต้มดื่ม แต่เมื่อยุคสมัยที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมทั้งรูปแบบและระบบโครงสร้างทางสังคม ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนจากวิถีชีวิตการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่ความ

สะดวกสบายทางตะวันตกได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ยาสมุนไพรจากการฝนยามาเป็นการบดยาเป็นผงแทน สะดวกในการรับประทานยามากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบยาดังกล่าว นอกจากจะอำนวยความสะดวกให้แก่หมอยาพื้นบ้านแล้ว ยังสะดวกต่อคนไข้อีกด้วย แต่ยังคงไว้ซึ่งคาถาที่เป่าลงตัวยาเช่นเดิม

อภิปรายผล

ความเชื่อนับเป็นพื้นฐานของสังคมอีสานที่มีมาแต่อดีตสังเกตจากชุมชนบ้านส่อง จากการตั้งพื้นที่ชุมชนโดยใช้ความเชื่อเรื่องการเสี่ยงทายหาแหล่งน้ำเพื่อใช้ในชุมชน รวมไปถึงการใช้ความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมในการรักษาโรคภัยไข้เจ็บซึ่งเชื่อว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติทำให้ร่างกายเจ็บป่วย หมอยาพื้นบ้านของชุมชนบ้านส่องเป็นอีกที่หนึ่งซึ่งทำให้การรักษาโรคของชุมชนนั้นยังไม่ได้ตัดขาดจากความเชื่อ หมอยาพื้นบ้านมีความเชื่อเรื่องวิธีเก็บยา ข้อห้าม ข้อรักษาต่าง ๆ ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษ รวมถึงเรื่องมนต์คาถาที่ใช้ในการรักษาโรค ซึ่งทั้งกระบวนการรักษา รูปแบบการรักษา หรือรูปแบบยาในการรักษามักจะเป็นรูปแบบเดียวกันทั้งในจังหวัดมหาสารคามและจังหวัดอื่นในภาคอิสาน

ในปัจจุบันแม้ว่าการแพทย์จะมีการพัฒนาก้าวหน้าไปอย่างมาก การแพทย์แผนปัจจุบันมีบทบาทมากยิ่งขึ้น มีการพัฒนารูปแบบยาตามยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ความเชื่อของคนในชุมชนยังมีความเชื่อในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง ทั้งความเชื่อเรื่องการรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร การเก็บยาสมุนไพร รวมถึงการใช้สรรพคุณจากยาสมุนไพรในพื้นที่ และความเชื่อเรื่องมนต์คาถา แต่มีการเปลี่ยนรูปแบบไปบ้าง โดยการนำเทคโนโลยีมาใช้มากยิ่งขึ้นด้วยสถานการณ์ในปัจจุบัน รวมถึงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการใช้สมุนไพรเมื่อยุคสมัยที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งด้านชีวิตความเป็นอยู่ เศรษฐกิจ วัฒนธรรม รวมทั้งรูปแบบและระบบโครงสร้างทางสังคมส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในชุมชนจากวิถีชีวิตการพึ่งตนเอง ภูมิปัญญาท้องถิ่น ไปสู่ความสะดวกสบายทางตะวันตกได้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการใช้ยาสมุนไพรจากการฝนยามาเป็นการบดยาเป็นผงแทน สะดวกในการรับประทานยามากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงรูปแบบยาดังกล่าว นอกจากจะอำนวยความสะดวกให้แก่หมอยาพื้นบ้านแล้ว ยังสะดวกต่อคนไข้อีกด้วย แต่ยังคงไว้ซึ่งคาถาที่เป่าลงตัวยาเช่นเดิม ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาในการสร้างกำลังใจให้ผู้ป่วยส่งผลให้คนไข้มีจิตใจที่ดีขึ้นในการต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บ ความเชื่อดังกล่าวนี้คือสิ่งที่ทำให้คนอีสานไม่สามารถทอดทิ้งการรักษาโรคด้วยหมอยาพื้นบ้านให้ขาดไปจากวิถีชีวิตได้เลย ประกอบกับสิ่งที่หมอยาพื้นบ้านสืบทอดต่อกันมา คือการรักษาคนไข้ประดุจเหมือนคนในครอบครัว

คำแนะนำสำหรับการศึกษาในอนาคต

1. ศึกษาความเชื่อในการรักษาโรคของชุมชนอื่น ๆ ในจังหวัด เพื่อนำข้อมูลมาเปรียบเทียบและในการนำมาใช้ประโยชน์ในการพัฒนาการรักษาโรคในทางแพทย์แผนไทย อีกทั้งยังเพื่อการอนุรักษ์ภูมิปัญญาไทยไม่ให้หายไป

2. ศึกษารูปแบบพัฒนาตำรับยาสมุนไพรในรูปแบบอื่น ๆ ซึ่งอาจจะมีผลต่อการออกฤทธิ์ของสารสำคัญในสมุนไพร อีกทั้งรวมถึงการต่อยอดตำรับยาให้เป็นรูปแบบสากลมากยิ่งขึ้น

บรรณานุกรม

กระทรวงวัฒนธรรม, กรมการศาสนา. (2552). *พิธีกรรมและประเพณี.* นนทบุรี: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด.

กระทรวงสาธารณสุข. (2562). *คู่มือประกอบการรับรองหมอยาพื้นบ้าน.* นนทบุรี: ผู้แต่ง

กรุณา จันทุม, และกัลยารัตน์ กำลังเหลือ. (2560). การรักษาโรคด้วยสมุนไพรและตำรับยาโบราณของหมอพื้นบ้าน. *วารสารการแพทย์และวิทยาศาสตร์สุขภาพ, 24*(2), 48-57. สืบค้นจาก https://he01.tci-thaijo.org/index.php/jmhs/article/view/97380/75855

จิราภรณ์ ภัทราภานุภัทร. (2528). *สภาพการณ์การศึกษาเรื่องคติความเชื่อของคนไทย.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทิพพา ลุนเผ่, วัชรินทร์ สุทธิศัย, และเสาวลักษณ์ นิกรพิทยา. (2562). รูปแบบภูมิปัญญาท้องถิ่นหมอพื้นบ้านด้าน สมุนไพร จังหวัดมหาสารคาม. *บัณฑิตศึกษาปริทัศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์, 7*(2), 1-16. สืบค้นจาก https://so02.tci-thaijo.org/index.php/jgsnsbc-journal/article/view/226612/163070

ทิพย์วารี สงนอก, และนนทิยา จันทร์เนตร์. (2561). ภูมิปัญญาด้านการบำบัดรักษาโรคของหมอยาพื้นบ้านในจังหวัดนครราชสีมา *วารสารชุมชนวิจัย, 12*(3), 124-135. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NRRU/article/download/115075/115265/

ธวัช ปุณโณทก. (2528). *วัฒนธรรมพื้นบ้าน คติความเชื่อ ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน: คติความเชื่อ.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เบญจภัคค์ เจริญมหาวิทย์. (2563). ลำผีฟ้า โลกทัศน์ความเชื่อด้านการรักษาสุขภาพของชาวอีสาน. *วารสารวิชาการ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์, 7*(2), 76-87 สืบค้นจาก https://so05.tci-thaijo.org/index.php/hssnsru/article/view/247583

ปานวาด มากนวล. (2557). คาถาและพิธีกรรมในการรักษาโรคของหมอพื้นบ้าน: บทวิเคราะห์และมุมมองในเชิงคติชนวิทยา. *วารสารมนุษยศาสตร์, 21*(1), 90-123. สืบค้นจาก https://so04.tci-thaijo.org/index.php/abc/article/view/53171/44173

สุพัฒน์ ศรีสวัสดิ์, พนม สุขจันทร์, จารุวรรณ ประดับแสง, และสมนึก ลิ้มเจริญ. (2556). พืชสมุนไพรประจำถิ่นและภูมิปัญญา การประยุกต์ใช้สำหรับการแพทย์พื้นบ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์, 5*(4), 14-27. สืบค้นจาก https://li01.tci-thaijo.org/index.php/pnujr/article/view/53785

อนุวัฒน์ วัฒนพิชญากูล. (2548). *วัฒนธรรมการเยียวยารักษาโรค ภูมิปัญญาการแพทย์พื้นบ้านอีสาน ชุดภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านสุขภาพ.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.